НОЖИК

Не украдь!

(З десяти заповідей)

Слухайте, діти, я вам розкажу про ножика, та не якусь там вигадку, а щиру правду. Це трапилося зі мною самим. Нічого в світі я так не любив, як ножик; нічого в світі я не хотів так мати, як ножика, власного ножика. Нехай собі лежить у кишені; коли схочу — витягну його, що захочу — різатиму, і всі мої товариші заздритимуть мені! Я тоді щойно почав ходити в хедер, до вчителя Йосела, і вже тоді мав ножика, тобто щось схоже на ножика. Я його сам собі змайстрував: висмикнув пір'їну з гусячого крила, з одного кінця обрубав, з другого краю вирівняв і уявив собі, що це ножик і що він ріже...

— Що це в тебе за пір'їна, к лихій годині? Чого ти носишся з пір'ям, як дурень з писаною торбою? — питає мене батько, хвора людина з жовтим, висохлим обличчям, і заходиться кашлем. — Знайшов собі іграшку, пір'я, кхе-кхе-кхе!

— Чого це тебе обходить — нехай дитина бавиться! — каже йому мати, низенька на зріст жінка в шовковій хустці. — Тільки те й знаєш, що кров собі псуєш!

Потім, коли я вже вивчав біблію, у мене був майже справжній ножик, теж мого власного виробу: я здобув сталеву пластинку з материного криноліна і майстерно загнав її в колодочку. Сталеву пластинку я добре нагострив на горщику і при цьому, звичайно, порізав собі всі пальці.

— Диви-но, диви, як синок твій заюшився кров'ю! — кричить батько і схоплює мене за пальці так цупко, що аж кісточки хрустять. — Нічого сказати, парубійко, кхе-кхе-кхе!

— Ох, ти ж, нещастя моє! — бідкається мати, забирає в мене ножик і кидає його в піч, незважаючи на мій плач. — Коли вже цьому буде край, лишенько мені!

Але я незабаром здобув інший ножик, таки справжній, складаний ножик: з дерев'яною колодочкою, кругленькою, товстенькою, схожою на барильце, і з горбатим лезом; ножик відкривався і закривався. Хочете знати, яким чином я його здобув? Я збив собі капітал із сніданків і купив його у Шльомки за сім шелягів готівкою, а ще три я йому заборгував.

Ой, як же я любив свій ножик! Ой, як же я його любив! Прийду було додому з хедера прибитий, голодний, сонний, відшмаганий (я, розумієте, почав вивчати у вчителя талмуда Моті-душогуба трактат: "Віл, що заколов рогами корову" — а хіба, коли віл коле рогами корову, мене треба шмагати?), прийду і насамперед видобуду ножика з-під чорної шафи (там він цілий день, бо в хедері я не міг його держати, а вдома напевне ніхто не повинен був знати, що в мене є ножик), витру його гарненько, розріжу клаптик паперу, перетну соломинку надвоє і тільки після цього ріжу свою пайку хліба на малесенькі-малесенькі скибочки, настромлюю їх на кінчик ножика і аж тоді кладу собі в рот.

Увечері, перед сном, я його ретельно чистив, витирав, клав перед собою брусок, знайдений мною у нас на горищі, плював на нього і брався до роботи — гострив ножика, гострив, гострив...

Тато з ярмулкою на голові сидить над талмудом, вивчає його й кашляє, кашляє й вивчає.

Мати — на кухні, саджає халу в піч. А я все гострю, гострю, гострю того ножика...

Раптом тато прокидається, неначе спросоння:

— Хто там шкрябає? Хто порається там? Що ти робиш, лобу-ря-ко?

Він підходить до мене, нахиляється над моїм бруском, хапає мене за вухо і закашлюється.

— А-а-а! Ножики? Кхе-ге-ге! — каже тато і забирає в мене ножик разом з бруском. — Такий гомила, а нема того, щоб взяти книжку в руки. Кхе-ге-ге!

Я починаю вголос плакати, тато дає мені кілька штурханів, а мати із засуканими рукавами прибігає з кухні і знімає галас:

— Тихше, тихше, що тут скоїлось, чого ти його б'єш? Господь з тобою! Чого ти напався на дитину? Лишенько мені!..

— Ножики?.. — гримає тато і закашлюється. — "Малесенька дитина!.." Такий лоботряс!.. Кхе-ге-ге!.. Не може взяти книжки в руки? Парубійко восьми років! Я тобі дам ножики, лобуряко! Тільки ножиками бавиться, кхе-ге-ге-ге!..

Ґвалт, чого він причепився до мого ножика? Чим ножик так завинив перед ним?.. Чого він такий лютий?..

Відколи я пам'ятаю мого батька, він майже завжди хворий, завжди блідий, жовтий і завжди сердитий на все в світі. Що б я не робив, він запалюється гнівом і ладен мене пошматувати. Щастя, що мати заступається і визволяє мене з його рук.

А ножик мій закинули, закинули так далеко, що я його вісім днів поспіль шукав і не міг ніде знайти. Я довго оплакував свій горбатий ножик, такий добрий ножик, і як гірко і сумно було мені в хедері, коли я згадував, що прийду додому з опухлими щоками, з червоними вухами і з

чубом, нам'ятим Мотею-душогубом за те, що віл заколов рогами корову, і не матиму, до кого податися, кому поскаржитись! Самотній я лишився без горбатого ножика, самотній, осиротілий, і ніхто, ніхто не бачив моїх сліз, які я вночі, повернувшися з хедера, нишком проливав у себе в ліжку. Я нишком довго-довго плакав, витирав очі і засинав, а другого дня вранці знову йшов до хедера, знову "віл, що заколов рогами корову", знову катування Моті-душогуба, знову батьків гнів, батьків кашель, батькові прокльони, — немає вільної хвилини, не видно веселої міни і посмішки, жодної посмішки ні від кого, — сам я, одним один у всьому світі!..

З того часу проминув рік, а може, півтора. Я вже почав потроху забувати горбатий ножик. Проте мені, мабуть, написано на роду, щоб усі мої дитячі літа я зазнавав мук через ножики. Отож, з'явився новий ножик на мою голову! Зовсім новий ножик, просто лялечка, слово честі, знаменитий ножик, з двома лезами, чудовими сталевими лезами, гострими, як бритви, з білою кістяною колодочкою, з мідною оправою і з червоними мідними гвинтиками, — одно слово, кажу вам, лялечка, справжній "зав'ялов"!..

Звідки взявся у мене такий дорогий ножичок? Адже такі ножички на смітниках не валяються! Це довга історія, сумна, хоч і цікава історія. Послухайте, прошу вас, уважно.

Ви самі розумієте, який смішний вигляд мав у моїх очах підрядчик гер [1] Герц Герценгерц, — голений єврейський німець, що квартирував у нас, — коли він розмовляв по-єврейському, а ходив без шапки на голові, без бороди, без пейсів і, вибачайте на слові, з дуже коротко підрізаною капотою! Отож, питаю вас, як я міг стримуватись і не вибухати сміхом, коли цей єврейський німець чи німецький єврей звертався до мене по-нашому, але якоюсь мішаною мовою;

— Ну, любий кнабе [2], що в біблії штудіюєш?

— Хи-хи-хи! — сміявся я, ховаючи лице в долоні.

— Заге, заге, майн лібес кіндхен [3], що в біблії штудіюєш?

— Хи-хи-хи! "Боолок"! — вибухнув я реготом і втік. Та все це було напочатку, коли я ще не знав його, а потім, добре познайомившися з цим німцем гер Герц Герценгерцом (він прожив у нашій хаті цілий рік), я його полюбив, і мене вже не дратувало те, що він не молиться і їсть, не помивши рук. Спершу я не розумів, як він живе? Як терпить бог такого на світі? Як він не подавиться обідаючи? Як йому не випаде волосся з невкритої голови? Від учителя Моті-розбійника я чув, чув з його власних уст, що цей єврейський німець є не що інше, як перевертень, а це значить: єврей обернувся на німця, який потім ще може обернутися на вовка, корову, на коня чи зовсім на качку... На качку?

"Ха-ха-ха, цікава штука!" думав я, і мені було шкода цього німця. Одного тільки не міг я зрозуміти: чому тато, такий богомільний і богобоязливий, завжди садовив його на покуті? Так само і всі наші сусіди, приходячи до нас у хату, виявляли до нього велику пошану.

— Добридень, реб Герц Герценгерц. З приїздом, реб Герц Герценгерц. Сідайте, реб Герц Герценгерц.

Я навіть якось запитав у тата, та він мене відштовхнув і сказав:

— Геть, це не твоє діло! Чого ти плутаєшся тут під ногами, якого чорта? Нема того, щоб взяти книжку в руки, кхе-ге-ге!

Знову книжка? Владико небесний!.. Я хочу теж дивитися, я хочу теж почути, про що говорять!

Заходжу до зали, прокрадаюся в куточок і прислухаюсь, про що говорять у нас, дивлюся, як гер Герц Герценгерц сміється вголос і курить товсті чорні сигари, що чудово пахнуть... Раптом підходить до мене батько і дає мені ляпаса:

— Ти вже знов тут? Ледацюго! Що з тебе буде, тупа твоя голово? Ґвалт, що з тебе буде, кхе-ге-ге!..

Гер Герц Герценгерц заступається за мене: "Дайте йому спокій! Дайте йому спокій!"

Проте це не допомагає. Тато виганяє мене. Я беру "книгу" в руки, але мені зовсім не хочеться читати! Що робити?.. Никаю з одної кімнати до іншої, поки забрідаю до найкращої з усіх кімнат, яку займає гер Герц Герценгерц. Ах, як хороше, як світло тут! Лампи горять, і дзеркала міняться; на столі велика срібна чорнильниця з гарними перами; чоловічки, коники, цяцечки, камінчики і... ножик. Ах, чудовий ножик!.. От коли б я, наприклад, мав такого ножика! Який би я був щасливий! Які різноманітні речі я б міг вирізьблювати! Ану, треба спробувати — чи він гострий?.. Мить — і ножик у мене в руках. Ах! Бере волосинку! Перетинає волосинку! Ой-ой-ой, який ножик!..

Оглядаюсь навкруги і пробую покласти його на хвилинку до себе в кишеню... Рука тремтить... Серце калатає так, що я чую, як воно вистукує: "тук-тук-тук!.." Раптом чую, хтось іде, рипить чобітьми. Це він, гер Герц Герценгерц! Ай, ай, що робити? Ножик нехай буде у мене, я його потім назад покладу. Тимчасом треба вийти, піти звідси, втекти! Втекти!..

Я вже не можу вечеряти. Мати мацає мені лоба, батько зиркає на мене сердито і наказує піти спати... Спати? Хіба я можу заплющити очі? Я зовсім мертвий! Що робити з ножиком? Як його покласти назад?..

— Іди-но сюди, золото моє! — звертається до мене другого дня вранці тато. — Чи ти не бачив ножика?..

Спочатку я дуже перелякався: мені здалося, що він знає і всі вже знають... Ледве-ледве не прохопився: "Га? Ножик? Ось він..." Мені щось наче здавило горло, і я тремтячим голосом відповів:

— Де? Який ножик?..

— Де! Який ножик! — перекривляв мене тато. — Де? Який ножик? Звісно, не золотий ножик! Ножик нашого квартиранта! Ти, лобуряко, шибенику, кхе-кхе-кхе!..

— Чого ти причепився до дитини? — встряє мати. — Дитина ні сном ні духом не винна, а він їй морочить голову: ножик, ножик.

— Ножик, ножик! Як то не знає? — сердито каже тато. — Цілий ранок чує він, як гомонять: "Ножик, ножик! Ножик, ножик!", перевертають усе в домі, шукаючи ножика, а він питає: "Де? Який ножик?" Іди вже, іди помийся, лобуряко, негіднику, кхге-ге!

Хвала Всевишньому, що вони мене хоч не обшукали! Що робити далі? Треба сховати ножик у надійному місці... Де ж його сховати? Ага, на горищі! Витягаю швиденько ножик з кишені і засовую його за халяву... Снідаю і не знаю, що я їм, давлюся...

— Чого ти так квапишся, к лихій годині? — допитується батько.

— Поспішаю в хедер, — відповідаю йому і почуваю, що червонію по самі вуха.

— Диви, яка любов до наук! Що ти скажеш на цього святого та божого? — бурчить він і дивиться на мене сердито.

Насилу діждався, поки поснідали, прочитали молитву.

— Ну, чого ж ти не йдеш у хедер, бідне моє дитятко? — питає мене батько.

— Чого ти його женеш? — озивається до нього мати. — Нехай дитина посидить хвилинку.

Я вже на горищі... Далеко-далеко під кроквою лежить білий ножик, лежить і мовчить...

— Чого ти лазиш по горищу? — гримає тато. — Гевале, свинопасе! Банщику! Кхе-ге-ге.

— Шукаю тут щось... — відповідаю йому і мало не падаю від переляку.

— Щось? Що значить "щось"? Що це за "щось"?

— Кни-книгу... Старий талмуд...

— Га? Талмуд? На горищі? Ах ти, гицелю такий, злазь, негайно злазь! Я тобі покажу талмуд! Ах ти, волоцюго, ланцю, лайдаче, кхе-ге-ге!

Але мене не так лякає батьків гнів, як лякає те, що, можливо, хтось знайде ножика. Хто його знає? Може, саме сьогодні полізуть на горище розвішувати білизну чи замазувати лежаки?.. Треба його звідти забрати і сховати у кращому місці!.. Я тремчу від страху! Після кожного батькового погляду мені здається, що він усе знає і от-от запитає про квартирантів ножик... Я вже знайшов місце для нього! Чудове місце! Де? В землі, під стіною, в ямці, зверху добре присипаній соломою, — це для прикмети... Прийшовши з хедера, одразу вискакую надвір, виймаю помалу ножика і навіть не встигаю як слід намилуватися ним, як уже чую батькове гримання:

— Де ти там подівся? Чом не йдеш молитися, ти, биндюжнику, шмаровозе нещасний?

Але, хоч як батько мене мучить і переслідує, хоч як учитель у хедері б'є й катує, — це все дурниці проти тієї насолоди, яку я маю, коли повертаюся з хедера і бачуся з моїм дорогим, з моїм єдиним любим товаришем, з моїм ножиком! Насолода проте — ой леле! — перемішана з турботами, лихими передчуттями, неспокоєм і великим-великим страхом!

Чарівне літо. Сонце сідає, повітря стає трохи прохолоднішим, трава пахне, жаби кумкають, і хмаринки без дощу пролітають повз місяць, хочуть його проглинути. Білий срібний місяць ховається щохвилини і показується знову, він, здається, лине і лине, а стоїть на одному місці. Батько сідає на траву в халаті, напівголий, одну руку ховає за пазухою, а другою спирається на землю, дивиться на зоряне небо і кашляє. Обличчя його при світлі місяця мертве, посріблене. Він сидить саме на тому місці, де лежить закопаний ножик і зовсім не знає, що під ним робиться. Ах, якби він дізнався! Що він сказав би? Що я мав би від нього?

"Ага, думаю собі, ти закинув мій горбатий ножик, а в мене є тепер кращий, цінніший! Ти сидиш на ньому і навіть не знаєш. Ой тату, тату!.."

— Чого ти витріщив на мене очі, як кіт на сало! — накидається на мене батько. — Чого ти сидиш склавши руки, неначе якийсь міський багатій? Невже не можеш собі знайти роботу? А вечірню молитву тобі не треба читати? А не згорів би ти, паливодо! Трясця б тебе не взяла, кхе-ге-ге!

Коли він каже: н е згорів би ти, трясця б тебе н е взяла, — це доказ, що він не дуже сердитий. Навпаки, це ознака, що він у доброму настрої. І справді, хіба можна мати поганий настрій у таку чудову літню ніч, коли кожного вабить і тягне на вулицю, на свіже, лагідне, навдивовижу тепле повітря? Всі, всі тепер надворі. Тато, мама, менші діти, які шукають маленьких камінців і граються в піску. Гер Герц Герценгерц крутиться теж надворі; він без шапки, палить сигару і співає німецьку пісеньку, дивиться на мене і сміється. Це він, певно, сміється з мене тому, що батько мене жене. Але я сміюся з них усіх. Ось вони всі скоро підуть

спати, а я тоді вислизну надвір (я сплю в сінях на долівці, бо в хаті неможлива духота) і натішуся, награюся моїм ножиком!..

Всі сплять. Тихо-тихо навкруги. Помалу стаю рачки і нишком, як кицька, вислизаю надвір. Ніч тиха, повітря свіже, прозоре, тішить душу. Поволі підповзаю до того місця, де лежить закопаний ножик. Поволі викопую його звідти й оглядаю при світлі місяця. Він блищить, ясніє, як щире золото, як брильянт. Підводжу очі вгору і бачу — місяць дивиться на мене і на мій ножик... Чого він так дивиться? Повертаюся до нього спиною — він дивиться мені вслід. Ховаю ножик під сорочку — він дивиться мені вслід. Місяць, певно, знає, що це за ножик і де я його взяв. Узяв? Я ж його вкрав!

Відколи я маю цього ножика, мені вперше спадає на думку це страшне слово. Украв! То я, виходить, злодій!

Звичайнісінький злодій! У біблії, в десяти заповідях, записано великими літерами:

НЕ УКРАДЬ!

А я вкрав! Що мені за це зроблять у пеклі? Ой, лихо! Мені відрубають руку, ту руку, що вкрала... Мене лупцюватимуть залізними різками... Мене смажитимуть і пектимуть на гарячих сковородах... Завжди, повік-віку горітиму... Треба віддати ножик, треба покласти назад ножик, не потрібний мені украдений ножик! Завтра я покладу ножик назад.

Так я міркую і кладу ножик за пазуху. Почуваю, що він мене вогнем пече. Ні, треба його знову сховати, закопати в землю до завтра. А місяць з неба дивиться на мене. Чого він дивиться? Місяць бачить, він свідок. Я рачки повзу назад у сіни, на своє ліжко, лягаю спати і не можу заснути. Перевертаюся з боку на бік і не можу спати... Аж на світанку я заснув, і мені приснився місяць, приснилися залізні різки, і все верзлися ножики...

Уранці я прокинувся, помолився з великим запалом, нашвидкуруч поснідав і гайда до хедера.

— Чого ти так поспішаєш до хедера? — гримає на мене батько. — Чого тебе так чорт носить? Ще встигнеш свою науку там пройти! Помолися краще як слід після сніданку і не ковтай слів! Ще вспієш стати бузувіром, гультяю ти, гріховоднику, кхе-ге-ге!

— Чого це так пізно? Подивися на нього, — зустрічає мене вчитель і показує пальцем на мого товариша, рудого Берела, який, похиливши голову, стоїть у куточку. — Бачиш, паливодо? Знай, що від сьогодні і надалі його ім'я уже не "рудий Берел", як його звали досі. Ні! У нього тепер краще ім'я, тепер його звуть "Берчик-злодій"! Кричіть же, діти: "Берчик-зло-о-дій! Берчик-зло-о-дій!"

Ці слова вчитель виводив співучо, і всі учні підхоплюють, як півчі: "Берчик-зло-о-дій! Берчик-зло-о-дій!"

Я скам'янів, мороз пройшов по тілу. Не розумію, що це означає...

— Чого ти мовчиш, негіднику?.. — озивається вчитель до мене і дає несподіваного ляпаса. — Чого мовчиш, йолопе? Ти ж чуєш, що всі співають? Допомагай усім і підспівуй: "Берчик-зло-о-дій, Берчик-зло-о-дій!"

У мене трусяться руки і ноги. Зуб на зуб не попадає. Але я підспівую: "Берчик-зло-о-дій".

— Гучніше, негіднику! — підганяє мене вчитель. — Дужче, дужче!..

І я разом з усім хором співаємо на різні голоси: "Берчик-зло-о-дій, Берчик-зло-о-дій!.."

— Ш-ш-ш-ша-а-а-а! — вигукує раптом учитель і ляскає долонею по столу. — Ша! Тепер почнемо "суд". (Приспівуючи). Ану, Берчику-злодій, іди-но сюди, дитино моя, швидше, трошечки швидше! Скажи-но, хлопчику, як тебе звати?

— Берел.

— А як іще?

— Берел... Берел-злодій!

— Отак, моя люба дитино, отак ти добрий хлопчик. (Приспівуючи). А тепер, Берчику, щоб ти мені був здоровий і ніколи не хворів. (Приспівуючи). Візьми, будь ласка, Берчику, і скинь з себе всю одежину. Отак! Та швидше! Прошу тебе, швидше! Прошу тебе, швидше! Отак, Берчику, мій любий!

Берчик лишається голий, в чому мати народила. Ні краплинки крові в обличчі. Стоїть, не ворухнеться. Очі додолу. Мертвий, зовсім мертвий!..

Учитель викликає одного з старших учнів, все ще приспівуючи:

— Ану, Гершеле-великий, виходь до столу сюди, до мене мерщій, отак, і розкажи нам лишень усю пригоду з початку до кінця, як наш Берчик зробився злодієм. Слухайте, діти, уважної

І Гершел-великий починає розповідати, як Берел випатрав карнавку чудотворця Меєра, куди його мати щоп'ятниці ввечері кидала копійку, а часом і дві; як Берел добувся до цієї карнавки, на якій висить замочок; як соломинкою, вмоченою в смолу, витяг звідти поодинці всі копійки, аж до останньої; як його мати, хрипка Злата, спохватилась, відкрила карнавку, а там лежала соломинка, вмочена в смолу; як хрипка Злата поскаржилась на нього; як Берел одразу після того, як учитель відлупцював його, признався, що протягом цілого року тягав копійки з

карнавки; як він щонеділі купував собі два коржики і ріжок; як... і так далі, і таке інше.

— А тепер, діти, судіть його! Ви вже знаєте, як саме. Це у вас уже не первина. Нехай кожен скаже свій присуд: що треба зробити злодієві, який краде копійки з карнавки? Гершеле-маленький, скажи ти перший: чого заслуговує злодій, який витягає соломинкою копійки з карнавки?

Учитель схиляє голову набік, заплющує очі і наставляє праве ухо до Гершела-маленького. Маленький Гершеле відповідає вголос:

— Злодій, який краде копійки з карнавки, заслуговує... щоб його катували до крові.

— Мойшінько, чого заслуговує злодій, який краде копійки з карнавки?

— Злодій, — каже Мойшінька плачливим голосом, — злодій, який витягає копійки з карнавки, заслуговує, щоб його поклали на лаву: двоє — на голову, двоє — на ноги, а двоє нехай лупцюють його просоленими різками...

— Топеле Тутаріту! Чого заслуговує злодій, який краде копійки з карнавки?

Копел Кукаріку, хлопчик, який не може вимовляти "к" і "г", витирає носик і виспівує свій присуд трохи верескливо:

— Злодюжта, ятий тядне топійти з тарнавти, заслудовує, щоб усі хлопчити підійшли до нього близьто і стазали йому просто в питу три рази: злодюжто, злодюжто, злодюжто!

У хедері здіймається регіт. Учитель береться пальцями за горло, як кантор, і, проспівуючи, запрошує:

— Ставай до сто-о-олу, Шолем, сине Нохема! Скажи-но ти, Шолемчику мій любий, свій присуд. Чого заслужив злодій, який краде копійки з карнавки?

Я хочу відповісти, а язик мене не слухається. Я тремчу, як у пропасниці. Мені щось здавлює горло. Холодний піт виступає на всьому тілі. Гуде у вухах. Я вже не бачу перед собою ні вчителя, ні голого "Берела-злодія", ні товаришів, я бачу перед собою тільки ножики, білі розкриті ножички з багатьма лезами, безліч ножиків. А там, за дверима, висить місяць, сміється і дивиться на мене, як людина... Голова туманіє, обертом іде весь хедер зі столом, з книгами, з усіма товаришами, з місяцем, що висить над дверима, і з усіма ножиками... Почуваю, що ноги мені підломлюються. Ще хвилина, і я впаду. Але напружую всі сили і стримуюсь, щоб не впасти...

Присмерком повертаюсь додому і почуваю, що обличчя в мене червоне, щоки пашать, а в ушах шумить. Чую, що до мене говорять, але що саме — не знаю. Тато щось каже, чогось він сердиться, хоче мене лупцювати, мати заступається за мене, розпускає фартух, наче квочка крила, коли обороняє своїх курчаток, щоб їм лиха не заподіяли... Я нічого не чую, не хочу нічого чути. Я хочу тільки, щоб уже швидше настала ніч, щоб я міг покінчити з ножиком... Що з ним робити? Признатися і повернути його? Але мені буде те саме, що і Берелові. Підкинути його? А що, як мене впіймають?.. Закинути якнайдалі — і все, аби здихатись! Але ж куди закинути, щоб ніхто не знайшов? На дах? Почують гуркіт. У город? Його й там знайдуть. Ага! Я вже знаю, є вихід: кинути в воду! Чудова думка, слово честі, у воду кину, в криницю, на нашому-таки подвір'ї!

Ця думка так припала мені до душі, що я не хочу довго розмірковувати. Хапаю ножик і біжу просто до криниці. І здається мені, що я держу в руках не ножик, а якусь бридоту, плазуна, якого хочеться щонайшвидше позбутися, здихатись. Але мені шкода — такий чудовий ножик! Хвилинку стою замислений, і мені здається, що в моїй руці жива істота... Просто серце болить: це ж мені коштувало стільки зусиль, та й жаль живої істоти!.. Набираюсь мужності і раптом випускаю його з рук —

хлюп!.. Хлюпнула вода, і більше нічого не чути... Нема ножика! Стою ще з хвилинку перед криницею і прислухаюсь — не чути нічого. Хвалити бога, спекався клопоту! Хоч серце щемить і мені боляче! Такий ножик! Такий ножик!.."

Іду назад до свого ліжка і бачу, як місяць дивиться мені вслід, і мені здається: він бачив усе, що я тут робив, і я чую здалека; "Але ж ти все-таки злодій! Ловіть, хапайте його, він злодій! Зло-о-о-о-дій!"

Крадькома пробираюсь назад у хату і лягаю спати. І сниться мені, що я біжу, лину, лечу в повітрі з ножиком, а місяць дивиться на мене і каже: "Ловіть, хапайте його, він злодій! Зло-о-дій!"

Довгий-предовгий сон! Важкий-преважкий сон! В мені палає вогонь. Гуде в голові. Все, що бачу — червоне, як кров. Палаючі різки вогню катують моє тіло, а я борсаюсь у крові. Навколо мене звиваються гадюки і плазуни, вони роззявляють пащі і хочуть мене проглинути... Просто над вухом, чую, сурмлять, як у судний день: Ту! Ту-ту! Ту-ту-ту! А хтось один стоїть наді мною і вголос кричить, приспівуючи в такт сурмі: "Лупцюйте його! Лупцюйте його! Лупцюйте його! Він злоо-дій!!!" А сам я кричу: "Рятуйте, заберіть від мене місяць! Віддайте йому ножик! Чого ви мучите бідолашного Берела? Він не винен — це я зло-о-дій! Зло-о-о-дій!.." А далі не пам'ятаю нічого.

Розплющую одне око і друге око... Де я? Здається, на ліжку. Що я тут роблю? Хто сидить там на стільці, біля ліжка? Га! "Це ти, мамо? Мамо!.." Вона не чує!.. "Мамо! Мамо! Ма-а-а-мо!!." Що це означає? Мені здається, що я кричу на все горло!.. Цитьте! Прислухаюсь — невже вона плаче? Вона плаче нишком. Ще я бачу тата з його жовтим, хворобливим обличчям. Він сидить над книгою і шепоче щось стиха, кашляє, зітхає, крекче... Очевидно, я вже помер... Помер?.. Нараз почуваю, що мені стає світло в очах, легко в голові, легко в усьому тілі. У мене дзвенить в одному вусі, у другому вусі... Дзінннннь!!!

Я чхаю: "Апчхи!"

— На здоров'я! Живи довгі роки! Це добра прикмета! Щасти тобі доле! Благословенний будь, господи!

— Справді чхнув! Благословенний Всевишній!

— Ми маємо великого бога! Дитина, дасть бог, видужає!

— Нехай швидше покличуть сюди різничку Минцю: вона відшепче від лихого ока.

— Лікаря треба було б покликати, лікаря!

— Лікаря? Навіщо? Дурниці! "Він" — лікар! Всевишній — найкращий лікар.

— Розходьтеся, люди, розійдіться трохи! Тут страшенна духота! Бога ради, розходьтеся.

— А що? Я вам казав, що треба йому вилити віск, га? Хто мав рацію?

— Хвала богові! Хвала Всевишньому!.. Ой боже, боже, хай святиться ім'я його...

Навколо метушаться, всі дивляться на мене. Кожен підходить і мацає мені голову. Шепчуть наді мною, відшіптують від лихого ока, облизують лоба, спльовують і підгодовують: вливають у рот гарячий чай і тикають ложечки варення. Всі крутяться коло мене, оберігають мене, як зіницю ока. Годують мене курятиною і качатиною, як маленьку дитину, і не залишають самого. Біля мене ввесь час сидить мати і розказує мені щоразу з самого початку страшну історію, як мене підняли з землі майже мертвого, як я лежав два тижні підряд у пропасниці і тільки кумкав, як

жаба, і безупинно марив про лупцювання і ножики... Були вже певні, що я помираю... А потім раптом я чхнув сім разів, просто з мертвих повернувся до життя...

— Тепер ми бачимо, якого маємо бога, благословенне будь його ім'я! — закінчує мати з сльозами на очах. — Тепер бачимо, що коли волаєш до нього, він прислухається до наших грішних благань, зважає на наші гіркі сльози... Багато, багато сліз ми пролили, я й тато, поки бог зглянувся... Ледве-ледве не втратили дитини, дай їй боже здоров'я. І через кого? Через що? Через якогось хлопчика Берела, що його бив до смерті вчитель у хедері. Коли ти прийшов з хедера, то вже був як мертвий, бодай матері всі твої болі! Це ж кат, розбійник, нехай його скарає владика небесний!.. Ні, дитино моя, коли ти видужаєш, ми вже тебе віддамо до іншого вчителя, не такого ката, не такого розбишаки, як отой "Мотл-душогуб", згорів би він!

Ця новина була мені страшенно приємна! Я схопив маму і почав цілувати:

— Люба, люба мамо!..

Тато підходить до мене повагом, кладе бліду холодну руку мені на лоба і каже мені лагідно, без будь-якого гніву:

— Ай, і перелякав же ти нас, паливодо ти, кхе-ге-ге! Так само і єврейський німець чи німецький єврей гер Герц Герценгерц з сигарою в зубах нахиляється своєю поголеною пикою над моїм ліжком, бере мене за щічку і каже по-німецькому:

— Гут, гут, здоровий, здоровий!

Через кілька тижнів після мого видужання тато мені каже:

— Ну, сину мій, тепер іди в хедер і викинь з голови ножики і всякі інші дурниці... Час уже стати людиною. Дасть бог, через три роки ти вже будеш повнолітнім, кхе-ге-ге!

З такими ласкавими словами виряджає мене батько в хедер до нового вчителя, до реб Хаїма. Це вперше я чую від мого сердитого тата такі теплі, лагідні слова, і я в одну мить забуваю всі його утиски, прокльони і ляпаси, неначе їх ніколи не було в світі. Якби не сором, я б його розцілував. Але-хи-хи-хи! — як це можна цілувати тата?..

Мати дає мені в хедер ціле яблуко і копійку, німець дарує мені дві копійки, щипає за щічку і каже своєю мовою:

— Гарний хлопчик! Гут, гут!

Беру талмуд під пахву і йду в хедер, як новонароджений, з чистою совістю, з легким серцем, з ясною, свіжою головою, з новими свіжими думками. Сонце дивиться з неба і вітає мене своїм теплим промінням. Вітрець закрадається до мене в кучері, пташки цвірінькають... Мені так легко, мене підносить у повітря. Хочеться бігти, стрибати, танцювати. Ах, як хороше, як любо, коли ти живий і коли ти чесний, а не злодій, не брехун!

Я притискую книжки до серця міцно-міцно і йду до хедера швидко-швидко, і присягаюся, що ніколи-ніколи не чіпатиму чужого, ніколи-ніколи не крастиму, ніколи-ніколи не брехатиму, завжди буду чесним, чесним, чесним...

1886

Примітки:

[1] Гер — пан.

[2] Кнабе — хлопчик.

[3] Скажи, скажи, моя люба дитино.